

УДК 32:008

ПРАГНЕННЯ ГАРМОНІЇ ЯК АРХЕТИП ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Ольга СІНЬКЕВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 96-41-47*

В статті досліджується роль ідеалу гармонії у формуванні ідей соціального життя, що постає в політичній культурі різноманітних епох як основа сучасних форм політичної ідеології.

Ключові слова: політична культура, гармонія, ідеал, соціальне життя.

Відколи існує людське суспільство, воно прагне жити вільно й щасливо, якими б різноманітними й суперечливими не були уявлення про свободу і щастя. Задоволенню цього прагнення з давніх часів повинні були служити правові норми, які встановлювали певний порядок у суспільних стосунках. "Гомеостатичну рівновагу" в суспільстві підтримували релігія, мораль.

Що стало імпульсом до цього упорядкованого суспільного життя? Що лежить в основі політичної культури, яка є його регулятором?

На ці запитання мислителі різних епох відповідали по-різному: вони вбачали першооснову політичної свідомості і політичної культури у природному законі та в законі економічному, у "волі до життя", у "лібіді", "життєвому пориві". Однак вони ігнорували, як правило, роль того чинника, який позірно не пов'язаний із життєвою прагматикою, - естетичного почуття людини, притаманного їй прагнення організації свого буття у світі за законами краси, відповідності космічній гармонії.

Прийшовши у цей світ, людина - мисляча тростина - зачаровано вдивлялась у його красу. У всьому, що оточувало її, вона відкривала гармонійне поєднання, вищу доцільність, таємничий взаємозв'язок. Цей світовий порядок виявлявся на всіх рівнях буття: у гармонії космічних сфер, у вічному кругообігу життя, у житті тварин і птахів. І сама людина несла в собі цей потяг до космосу - ладу, упорядкованості. Вона мала нездоланне бажання вносити у хаос емпіричного буття ту гармонію, яка наповнювала його не лише красою, а й сенсом. Вона побачила у розсіпі зірок сузір'я, у розрізнених фактах - причину і наслідок, у кругообігу життя - початок і кінець.

Ще на світанку людської історії з'явилися міфи про виникнення у людини тієї форми упорядкованого буття, яке ми називаємо культурою. Її витoki пов'язують з діяльністю т.зв. культурних героїв, які нерідко уявляються посланцями вищих сил. Зокрема, шумеро-аккадська міфологія розповідає про Оаннеса - напіврибу-напівлюдину, яка вийшла з моря і навчила жителів Вавилону письму, наукам, будівництву, землеробству. Герой давньокитайської міфології Юй упокорив потоп і встановив порядок на землі: заснував легендарну царську династію Ся, розділив Китай на дев'ять областей, проклав дев'ять основних доріг, виміряв і розділив між

своїми підданими землю, видав їм рис і навчив його вирощувати. Греки вшановували Паламеда, якому приписували винайдення (або упорядкування) алфавіту, запровадження чисел, мір довжини й ваги, обрахунку часу за роками, місяцями і днями, утвердження тріступінчастої військової організації. Наші предки поклонялись Сварогу не лише як сонячному божеству, а й як подателю законів. Давні міфи розповідали, що до Сварога люди жили “дику”, “палицями і каменемі бияхуся”, а жінки “блудяху”. За Сварога ж і його сина Даждьбога вони “нача ковати оружье” і шанувати закони, було встановлено обов’язок платити данину володареві і звичай мати “єдиному мужу єдину жену”.

У добі міфологічній в різних народів сформувались образи царства вічної гармонії, якої так прагнула людина. Шумери розповідали про країну Дільмун - чисту, непорочну, світлу, у якій не було ні зла, ні смерті; іранці мріяли про Парадіз – місце безхмарного щастя і духовного спокою; кельти шукали таємничий острів Аваллон. Вирієм називали цей омріяний край вічного блаженства наші пращури.

У Стародавньому світі виникло чимало своєрідних вчень про досконале облаштування людського життя відповідно до законів космічної гармонії, які нерідко втілювались у піднесеній художньо-образній формі. Надзвичайно яскравим і глибоким є поняття “Датун” – “Велике єднання, велика гармонія” і “Тайпін” – “Велика рівновага, великий спокій”, які викристалізувались у китайській культурі. Лао-цзи і Конфуцій мріяли про створення такої держави, де мудрий правитель буде охоронцем і захисником тієї гармонії, яка з’єднує Землю з Небом. Їхні мрії втілювались в архітектурі, садово-парковому, образотворчому мистецтві. Легендарний правитель Хуанді – “жовтий предок”, “жовтий імператор” - створив чудовий сад, який повинен був стати своєрідним наочним посібником для удосконалення світу. Прообраз ідеально облаштованого світу виробила й містобудівна традиція. Наприклад, столиця Піднебесної – Даду (пізніше Пекін) мислилась як образ єднання Неба, Землі і Людини. Для того, щоб надати йому вигляду “справжнього раю”, насипали пагорби, створювали штучні озера, насаджували дерева. Сакральним центром міста став храм Неба, кожна частина якого співвідноситься з цілим у відношенні, кратному дев’яти, - абсолютному числу Неба. В його архітектурі втілене складне співвідношення кола й квадрата як вираз взаємодії Неба і Землі, сил ян та інь [1, с.162].

Як універсальний принцип, що панує у Всесвіті, трактувала гармонію антична культура. Цю гармонію уособлює Гестія – життєдайний вогонь. За додержанням цієї гармонії в світі стежать богині Ананке, Діке, Адрастея, Феміда, Немезіда.

Великі мудреці Еллади своїми творами започаткували науку про досконале суспільне життя. Платон у трактаті “Держава” створив яскравий образ ідеального устрою, який відображає вищий космічний закон. Разом з тим Платон застерігає, що всяке порушення цього закону загрожує людині катастрофою. На підтвердження цього він розповідає про загибель Атлантиди – квітучої країни, країни незліченних скарбів. Вона зникла “за одну жадливу добу” з лиця землі, - це Космос, рятуючи одвічну гармонію, знищив народ, що прагнув запанувати над усім світом і став джерелом зла.

За християнським віровченням, Бог, створивши людину, дарував їй радісну злитість зі світом, сповненням красою. Своїм гріхопадінням людина порушила цю гармонію і була покарана вигнанням з раю, вічною тугою за втраченою радістю і цілісністю буття. Лише спокутувавши свій гріх вона може повернути собі втрачений

рай. Але для цього людина повинна пройти шлях духовного очищення і преображення, вона повинна удосконалити себе, перебудувати на основі божественних законів своє буття. Християнське устремління гармонізації людського життя виражене в образі храму, який мислився як модель світу, перетвореного просвітленим людським духом. Він символізував братерську соборність людства, яке, подолавши свою недосконалість, побачить нову землю і нове небо.

Епоха Відродження позначена грандіозним спалахом життєвої активності, пробудженням в людині почуття власної гідності, цінності особистості. Бажання перебудувати власне існування на засадах розуму і вищої доцільності є виявом цієї активності. “Утопія” Т.Мора і “Місто Сонця” Т.Кампанелли змальовували картини світлого майбутнього, яке людина повинна наблизити власними зусиллями.

У XVII ст. людина, освоюючи природу, робить грандіозні успіхи, її найвищим прагненням стає прагнення прогресу. На зміну благоговінню перед таїною Всесвіту приходить прагматизм і раціоналізм. Формується новий образ людини – розумної, самовладної, тверезо мислячої, працьовитої. Політична культура цього періоду десакралізується, вона ставить на місце уявлення про божественну гармонію ідею суспільного договору.

XVIII і XIX ст. – час формування індустріальної культури, яка остаточно утвердилась на позиціях раціоналізму. “Дух законів” Ш.Монтеск’є, “Конституційний кодекс” І.Бентама, “Капітал” К.Маркса яскраво втілюють раціоналістичний політичний дискурс Просвітництва.

Політична культура Нового часу ґрунтувалась на ідеях раціоналізму, які шукали гармонію не в “музиці космічних сфер”, а у людському світі. Її творцями стали мислителі, які в центр своєї уваги ставили цінності держави, суспільного інтересу, права людини, її щастя і благо.

Однак техногенна цивілізація породила глобальний дисонанс в людському універсумі: успіхи у зміцненні технічного потенціалу людства, розширення меж його можливостей контрастують зі становищем індивіда, який став “функцією”, колішатком і гвинтиком бездушного соціального механізму, соціологічною абстракцією. Людина втратила метафізичний, моральний вимір, втратила пафос шукання універсальності, цілісності буття. Це обездуховлення відобразив у романі “Ми” Є.Замятін. Він змальовує гранично раціоналізований, “правильний” соціальний світ, з якого усунено всю людську недосконалість і хаотичність, світ, у якому панує закон і формула. У цьому світі люди не мають імен, а позначені цифрами, житлові будинки зведені зі скла, що полегшує контроль за мешканцями, замість кохання запроваджена розумна форма задоволення статевої потреби, якою керує Сексуальне Бюро, народження дітей перетворилось на діторозведення.

Втрату справжніх цінностей, “вертикалі” людського існування відображає “масове мистецтво”, яке, за висловом одного з діячів культури, в гранично простій і доступній формі доносить до своїх споживачів думку про те, що краще бути молодим, здоровим і багатим, ніж бідним, старим і хворим, яке пропонує відмовитись від трансцендентної туги за ідеальним і задовольнитись оазисом пересічного благополуччя, віртуальною соціальною гармонією. Але людина не може вибудовувати своє життя, спираючись лише на прагматичні засади, бо “більше від їжі життя, а тіло від одягу” (Лк. 12:23).

Вищий сенс її існування – це реалізація власної універсальності, утвердження себе в світі як унікальної істоти, здатної до творчого саморозкриття. Не дивно, що

вже на початку ХХ ст. на противагу раціоналізму, обмеженості тверезого практицизму зродилась філософія космізму, яка пропонувала людині вийти за обрії земної обмеженості, нагадуючи, що вона є істотою, вкоріненою у вічності. Наш співвітчизник академік В.Вернадський закликав, зокрема, відмовитися від гордині антропоцентризму, поглянути на світ як прекрасну і досконалу цілісність з позицій антропокосмізму. Він говорив про високий обов'язок і відповідальність людини перед цим світом, про те, що людина повинна примножувати своїм розумом і талантом його життєдайну красу. А В.Винниченко створив романтичну концепцію конкордизму – світової гармонії, якій повинна служити людина.

Протягом своєї тривалої історії, сповненої страждань, помилок і розчарувань, людина збагатилась розумом і досвідом. У ХХ ст. вона ніби на новому витку спіралі повернулась до тієї ідеї, яка закарбована у давній міфології. Але тепер ідея світової гармонії розкрилась людині по-новому.

Ще у ХІХ ст. Ф.Ніцше нагадав про ту діалектику світової краси, яка виражена в античній філософії поняттями “хаос” і “космос”: “Я говорю Вам: треба носити в собі ще хаос, щоб бути в стані народити танцюючу зірку” [2, с.11].

Хаос і космос у давніх греків, Дао і Небо у давніх китайців, Пітьма і Світло у зороастрийців є відображенням діалектики світу. Хаос і Космос пов'язані між собою, як можливість і здійсненість. Хаос – це той початковий стан світу, те джерело спонтанної енергії життя, яке породило упорядкованість світу [3, с.17]. Отже, і соціальний космос не може бути мертвою, раціоналістичною правильністю.

Краса – це потік різноманітних властивостей і рис, які зливаються в гармонійну цілісність, і чим ширший цей потік, тим прекраснішою постає перед нами цілісність. Одноманітність, монотонність, уніфікованість – антиподи прекрасного і вірні ознаки деградації життєвих сил природи, суспільства, індивіда. Гармонія як єдність різноманітного, як діалектика хаосу і космосу – цвітіння буття, вияв життєвої енергії [4, с.77].

Та соціальна гармонія, що мислилась ще на початку століття як “всеєдність”, у рамках якої будуть подолані всі протиріччя ідеологічного, світоглядного, конфесійного характеру є, за висловом великого християнського мислителя В.Соловйова “антихристовим благом”, оскільки вона означала б нівелювання всього одиничного, неповторного, унікального, того, що є хаосом, здатним народжувати “танцюючу зірку”.

Про сучасну епоху філософи говорять як про час, коли людина вступила у пору своєї зрілості. Це виявляється, зокрема, в тому, що вона глибоко усвідомлює власні проблеми, власну долю. Вона усвідомлює й те, що нині перетворюється, за висловом М.Бердяєва, з людського роду в людство. І нині ця спільність сприймається як те, що є єдністю різноманітностей.

Нова політична культура ґрунтується на цьому усвідомленні. Це нове мислення є альтернативою традиційному мисленню за принципом опозицій – або-або, єдності і боротьбі протилежностей. Адже світ існує між цими двома полюсами, але між чорним і білим лежить ціла кольорова гама. Нове мислення подібне до тієї гармонії, яка ґрунтується на повнозвуччі світу.

Суспільна динаміка видається не лінійним прогресом, сходженням від нерозвинених форм суспільного життя до більш досконалих, а осмислюється як нелінійний розвиток, який може реалізовуватись у будь-якій послідовності: як кругообіг, спіраль, човниковий стрибок, хаотичний рух [5, с.27]. Ідея різноманітності

соціально-історичних шляхів розвитку людства містить у собі чимало продуктивного. Нова політична культура сповідує засади плюралізму, багатовимірного діалогу. Кожен з його учасників зберігає свою культурну і релігійну ідентичність, свій світогляд і систему цінностей, залишаючись його рівноправним, самоцінним, автономним учасником. У вирішенні міжнародних проблем це мислення пропонує робити акцент не на протилежностях, а на єдності нескінченної різноманітності. Кожна сторона може розійтись, а не зіткнутися у безальтернативному варіанті з іншою, їхні інтереси і принципи не витісняються, як протилежні, а доповнюються, як різні, співіснують на засадах компліментарності [6, с.19].

Головна ідея прихильників нової політичної культури полягає в тому, щоб узгодити інтереси приватні, локальні, групові, партикулярні, національні – із загальнолюдськими моральними цінностями. Реалізація цієї ідеї дала б змогу розпочати закладання фундаменту нової міжнародної політики, яка зробила б можливим обмеження сфери нерозумного й безвідповідального у питаннях, важливих для існування людського роду.

1. Китайские социальные утопии. – М.: Наука, 1987. – 309 с.
2. Ницше Ф. Соч. В 2 т. Т.2. – М., 1990. – С.11.
3. Тасалов В.И. Хаос и порядок: социально-художественная диалектика. – М.: Знание, 1990. – 63 с.
4. Мартынов В.Ф. Философия красоты. – Минск: Тетра Системс, 1999. – 333 с.
5. Гуревич П. Невостребованный Диоген // Дружба народов. – 1994. – №1. – С.24-27.
6. Азтухов В. Новое мышление о многомерном мире // Дружба народов. – 1994. – №2. – С.18-23.

THE DESIRE OF THE HARMONY AS AN ARCHETYPE OF THE POLITICAL CULTURE

Olga Sin'kevitch

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 79-41-47*

The article examine the role of the human desire of the harmony in the forming of the ideal of the social life that existed in the political culture of different epochs, it also reveals the basis of the modern multiform political ideology.

Key words: political culture, harmony, ideal, social life.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002.*